PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Issue V (2019)

İzmir’de Yeni Keşfedilen Kaya Üstü Tasvirleri

New Petroglyphs Discovered in İzmir

Çiler ÇİLİNGİROĞLU

<https://orcid.org/0000-0002-2936-3732>

Cengiz GÜRBİYİK

<https://orcid.org/0000-0002-9325-9841>

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an ‘open access’ journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal’s issue (e.g. Issue IV: January-December 2018). At the end of December 2018 the year’s issue is completed and Issue V: January-December 2019 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation Ç. Çilingiroğlu, C. Gürbıyık “İzmir’de Yeni Keşfedilen Kaya Üstü Tasvirleri”. *Phaselis* V (2019) 161-168. <http://dx.doi.org/10.18367/Pha.19010>

Received Date: 19.02.2019 | Acceptance Date: 28.05.2019

Online Publication Date: 17.06.2019

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

İzmir’de Yeni Keşfedilen Kaya Üstü Tasvirleri

New Petroglyphs Discovered in İzmir

Çiler ÇİLİNGİROĞLU* - Cengiz GÜRBİYİK**

Öz: İzmir İli Bayındır İlçesi Çenikler Mahallesi sınırlarındaki zeytinlik bir alanın içerisinde, bölgedeki yerel halk tarafından bazı kaya üstü tasvirlerle rastlanmıştır. Konuya duyarlı kişilerce uzmanlara haber verilen kalıntıların defineciler tarafından yoğun tahribata maruz kaldığı anlaşılmış; bu yüzden belgeleme ve tescil işlemleri hemen başlatılmıştır. Toplam üç farklı kaya yüzeyi üzerinde bulunan şekiller dik kulaklı, yukarı kalkık ve spiral kuyruklu, dört ayaklı, pençeli ve uzun tüylü hayvanları göstermektedir. Olasılıkla av veya çoban köpeklerini gösteren bu tasvirlerin tarihi ve işlevi şimdilik belirsizdir. Çevrede yapılan yüzey taramasında Roma ve Bizans dönemlerine ait arkeolojik malzemeler görülmüş olması dikkat çekicidir. Diğer yandan, bugüne kadar stilistik olarak Batı Anadolu veya Ege’de bu tasvirlerle benzer hiçbir örneğe rastlanmamakta; en yakın stilistik örnekler Orta ve Uzakdoğu Asya’dan karşımıza çıkmaktadır. Çalışmalar sırasında alanda kısa süreli bir yüzey taraması yapılmış, kaya üstü tasvirlerin uzaktan ve detaylı fotoğrafları çekilip tasvirlerin ölçüleri alınmış, taslak çizimleri tamamlanarak fotogrametri yöntemiyle üç boyutlu modellemesi oluşturulmuştur.

Anahtar sözcükler: İzmir, Batı Anadolu, Kaya Üstü Tasvirleri, Petroglif

Abstract: In 2018, petroglyphs are discovered in the Çenikler village of İzmir’s Bayındır province. Upon notification of the authorities by responsible locals, the site was immediately visited by a group of archaeologists, which was unfortunately, already damaged by looters. The rock art is documented using photogrammetry and the area is briefly surveyed to identify close archaeological sites or remains that can be related to the rock art. In total, three rock surfaces carry the petroglyphs, which depict four-legged animals with alert ears, tightly coiled tails, long hair and paws. We suggest that these figures represent hunting or herding dogs in action. The dating and function of the rock art remain however unclear. Stylistically there is no comparison in western Turkey or in Greece. Closest stylistic parallels are known from Central and Southeast Asia.

Keywords: İzmir, Western Anatolia, Rock Art, Petroglyph

Giriş

İzmir İli Bayındır İlçesi Çenikler Mahallesi sınırlarındaki zeytinlik bir alanın içerisinde, 2018 yılında bölgedeki yerel halk tarafından bazı kaya üstü tasvirlerle rastlanmıştır (Fig. 1). Konuya duyarlı kişilerce¹ uzmanlara haber verilen kalıntıların, ne yazık ki, yakın zamanda defineciler tarafından tahrip edildiği anlaşılmış ve bunun üzerine Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne acil olarak bilgi verilerek, tescil işlemlerinin ivedilikle başlaması için izin istenmiştir.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Bornova-İZMİR. ciler.cilingiroglu.unlusoy@ege.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-2936-3732>

** Dr. Öğr. Üyesi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Kampüsü, Yunussemre-MANİSA | <https://orcid.org/0000-0002-9325-9841>

¹ Kayaüstü resimlerden bizi haberdar eden sayın Hayrettin İridere’ye bu konudaki hassasiyeti için teşekkürlerimizi sunarız.

Fig. 1. Kayaüstü tasvirlerinin İzmir ili Bayındır ilçesi içindeki konumu

Fig. 2. Kayaüstü tasvirlerinden Bozdağlara doğru bakış

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün talimatıyla, 18 Ocak 2019 tarihinde İzmir 1 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğüne bağlı bir heyetle yazarlar tarafından alan ziyaret edilerek görsel belgeleme gerçekleştirilmiş ve 29 Mart 2019 tarihli resmi yazıyla alan 1. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir.

Alandaki petroglifler güneyde yer alan dağ sırası Bozdağları görecekte stratejik bir noktada konumlanmaktadır (Fig. 2). Petrogliflerin üzerine yapıldığı kayalar açık gri renkli patinaya sahip, beyaz renkli mermer oluşumlardır. Kaya tasvirleri dik veya yarı-dik duran ve düzgün yüzeylere sahip kayalar üzerine yapılmıştır. Tasvirlerin görüldüğü kayalardan birinin yüzeyinde definecilerin yol açtığı kırıklar ve kayaların önlerinde ve çevresinde çok sayıda defineci çukurları göze çarpmaktadır. Zeytinlik alan içinde üç farklı noktada kaya resimleri saptanmış olup bunlardan bir tanesinde yoğun tahribattan dolayı herhangi bir tasvire ait belgeleme yapmak mümkün olmamıştır.

Kaya tasvirlerinden küçük olanı oldukça aşınmış olup olasılıkla üzerinde sadece bir hayvan motifi bulunmaktadır (Fig. 3-4). Aşınmadan ve olasılıkla defineci müdahalesinden dolayı şekil tam olarak seçilememektedir. Ne var ki, büyük kayanın üzerindeki formlara benzerliği fark edilen bu örnek, olasılıkla kuyruğu dik ve spiral olarak tasvir edilmiş olan dört ayaklı bir hayvana aittir.

Resimlerin daha iyi korunduğu büyük kaya üzerinde toplam dokuz adet hayvan betimlemesi görülmektedir (Fig. 5-9). Kaya yüzeyinin genişliği 530 cm, yüksekliği 220 cm olarak ölçülmüştür. Figürlerin bulunduğu yüzey ise 175 X 190 cm boyutlarındadır. Bu kayanın yüzeyinde defineciler tarafından yapılmış bir tahribat dikkati çekmektedir. Olasılıkla merkezdeki bir figürü hedef almış olan bu yüzeye ait parçaları tamamlamaya çalışsak da bazı parçaların eksikliğinden dolayı bunda başarı sağlanamamıştır. Söz konusu kayanın hemen önünde yaklaşık 1.5 metre derinliğinde ve 2 metre genişliğinde bir defineci çukuru açılmıştır.

Büyük yüzey üzerindeki figürlerin tamamı aynı stil ve biçimde olup boyları arasında küçük farklar bulunmaktadır (bkz. Tablo 1). Hepsi dik kulaklı, yukarı doğru kalkık spiral kuyruklu, dört ayaklı, pençeli ve uzun tüylü hayvanları göstermektedir (Fig. 10-11). Bunlarla ilişkili olarak başka bir figür veya şekil görülmemektedir. Hepsi sola bakan figürler, dik kulakları ve spiral kuyruklarıyla olasılıkla av veya sürü çobanlığı esnasındaki dikkat kesilmiş köpekleri temsil etmektedir. Bu belirgin özellikler bazı köpek cinslerine işaret edebilir. Gruplar halinde aynı yöne bakarak tasvir edildikleri için bu köpeklerin kangal veya akbaş gibi büyük cüsseli ve grup halinde organize hareket eden cinslere ait olabileceğini düşündürmektedir.

Fig. 3. Tekli petroglifin fotogrametrik görüntüsü

Fig. 4. Tekli petroglifin yakından görüntüsü

Fig. 5. Çoklu kayaüstü tasvirlerinin uzaktan görünümü

Fig. 6. Çoklu kayaüstü tasvirlerin ve öndeki panelin genel görünümü

Fig. 7. Çoklu kayaüstü tasvirlerin fotogrametrik görüntüsü

Fig. 8-9. Çoklu kayaüstü tasvirlerin çizimi

Fig. 10. Çoklu kayaüstü tasvir üzerinden bir detay

Fig. 11. Tasvirler üzerindeki hayvanlardan birinin detaylı çizimi

Özellikle uzun bacakları, yukarıya doğru kıvrık spiral kuyrukları, uzun tüyleri ve koordineli hareketleri koyun ve sığır çobanlığında dünyaca ün salmış olan Sivas kökenli kangal köpekleriyle uyushmaktadır. Stilistik özellikler aynı zamanda çok eski Afrikalı avcı bir ırk olan Basenci (Kongo)'ya benzemektedir; ancak bu ırkın Afrika'dan ancak 20. yüzyılda çıktığı bilindiği için, bu

düşük bir ihtimaldir.

Söz konusu büyük kayanın hemen önünde başka bir kaya yüzeyinde de benzer hayvan tasvirleri dikkat çeker (Fig. 8-9). Bir kısmı toprağa halen gömülü olan bu kayanın üzerinde üç hayvan figürü sayılmıştır. Bunlardan biri sağa ve ikisi sola bakmakta olan aynı cins, spiral kuyruklu hayvan tasvirleridir. Aşınmadan dolayı sadece kuyruklarını ölçebildiğimiz (12 X 12 cm) bu tasvirler, büyük kaya üzerindeki tasvirlerin boyutlarıyla benzeşmektedir.

Çoklu kaya üstü tasviri	Yükseklik	Genişlik	Kuyruk genişliği	Ön bacak uzunluğu (cm)
1 no’lu figür	20	28	12 x 16	9
2 no’lu figür	23	38	12 x 16	10
3 no’lu figür	18	24	9 x 11	9
4 no’lu figür	belirsiz	24	15 x 17	10
5 no’lu figür	25	37,5	16 x 16	12
6 no’lu figür	26	42	17 x 21	19 (5cm=pençe uzunluğu)
7 no’lu figür	25	30	14 x 12	11
8 no’lu figür	Belirsiz	-	-	-
9 no’lu figür	Belirsiz	-	-	-

İncelediğimiz alanın yaklaşık 50 m kuzeydoğusunda, aynı yöne bakan daha yoğun bir kaya grubu daha bulunmaktadır (Fig. 12). Bu bölümdeki kayaların yüzeylerinde herhangi bir tasvire rastlanmamakla birlikte, yakın zamanda oluşturulmuş tahribat izleri bu alanda da benzer kaya tasvirlerinin olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim bu kayaların çevresindeki yoğun kaçak kazı izleri görüşümüzü destekler niteliktedir.

Bayındır kaya üstü tasvirleri, stil bakımından Anadolu ve yakın çevresinde şimdiye kadar bilinen örneklerle açık bir benzerlik taşımamaktadır. Bu durum petroglifleri tarihlendirmeyi oldukça zorlaştıran bir etken olarak karşımıza çıkar. Çevrede yaptığımız kısa süreli yüzey taraması sırasında prehistorik veya protohistorik nitelikte hiçbir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Diğer yandan, vadinin içinde ve çevresinde defineci çukurlarının da tahrip ederek ortaya saçtığı çok sayıda Roma-Bizans dönemlerine ait olabilecek çatı kiremitleri ve pişmiş toprak kaplara ait parçalar görülmüştür. Söz konusu kalıntılarla kaya üstü tasvirleri arasında herhangi bir kültürel bağlantı veya çağdaşlık ilişkisinin bulunup bulunmadığı kesin olarak tespit edilememektedir.

Son yıllarda Türkiye’deki yüzey araştırmaları sırasında çok sayıda kaya resimleri ve tasvirleri keşfedilmiştir². Genellikle tarih öncesi dönemlere ait kaya resimlerinde kırmızı renkli aşı boyasının kullanımı öne çıkmaktadır. Gerek Latmos (Muğla), gerek Kanlı Taş (Manisa) veya Baltalı ve İnkaya’da (Balıkesir) gibi alanlarda tespit edilen kaya resimleri aşağı yukarı birbirleriyle benzer teknik ve stilistik özelliklere sahiptir. Araştırmacılar söz konusu örneklerin Epipaleolitik’ten Erken Kalkolitik’e kadar olan (yaklaşık MÖ 10.000 – 5500) tarihöncesi dönemlere ait olduklarını önermektedir³.

Kaya petroglifleri ise Türkiye’deki araştırmalarda daha nadir olarak kayıtlara geçmiştir. Doğu ve kuzeydoğu Anadolu petrogliflerinde teknikten kaynaklanan küçük benzerlikler görülse de, stil ve konu bakımından bunlar da uzak örneklerdir. Sözelimi Hakkari-Tırşin de dâhil olmak üzere, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde bulunan petroglifler Bayındır örnekleriyle benzer bir stile sahip

² Ceylan 2008; Sevindi-Tavukçu 2015; Bingöl 2016; Günaşdı 2016; Beyazıt-İnce 2018.

³ Peschlow- Bindokat 2006; Akdeniz 2010; Yalçıklı 2016.

değildir⁴. Yunanistan'dan bilinen petrogliflerde ise bu stile şimdiye kadar rastlanmamıştır⁵. Bu nedenle Türkiye ve yakın çevresinde Bayındır kaya üstü tasvirleriyle benzeşen örnekler şimdilik bilinmemektedir.

Yaptığımız stilistik karşılaştırmalar sonucunda Bayındır petrogliflerinin en yakın benzerleri Orta Asya ve Güneydoğu Asya'da karşımıza çıkmıştır. Özellikle Kırgızistan'daki Tamgalı ve Yukarı Tibet'teki Sumda Rikpa Bao kayaüstü tasvirlerindeki spiral kuyruklu hayvanlarla benzerlik göze çarpmaktadır (Fig. 13-14)⁶.

Fig. 12. Tahrip edilmiş kayaların genel görünümü

Fig. 13. Kırgızistan'daki Tamgalı bölgesi petrogliflerinden bir detay (Government of The Republic of Kazakhstan 2003, photo 48)

Fig. 14. Yukarı Tibet'teki Sumda Rikpa Bao petrogliflerinden bir örnek (Bruneau ve Bellezza 2013, 141; Fig.V.19)

Her iki örnekte de bir av sahnesinin betimlendiği dikkati çekmektedir. Tamgalı'da, Bayındır örneklerine oldukça benzeyen dik kulaklı, yukarı doğru kalkık spiral kuyruklu kurt ya da köpek olduğunu düşünebileceğimiz bir hayvan bir boğayı yakalarken tasvir edilmiştir (Fig. 13). Söz konusu örnekler çok net olmamakla birlikte, Tunç Çağından Erken Demir Çağına kadar (MÖ 14. yüzyıl – MS 1. yüzyıl) olan dönemlere tarihlenmektedir. Ne var ki, aradaki mesafe ve Bayındır örneklerinin kısıtlı çeşitliliği Asya örnekleriyle kültürel veya tarihi bir bağ kurmaya yeterli değildir. Bu nedenle bu benzerlikleri sadece belirtmekle yetiniyor, arada herhangi bir tarihsel bağın olup

⁴ Karşılaştırmalar için bkz. Özdoğan 2007; Mert 2007; Demir 2009; Özgül 2015, Bingöl 2016; Günaşdı 2016.

⁵ Ocak 2019. Dumas 1990; Strasser et al. 2018; Nikos Efstratiou ile yazılı görüşme.

⁶ Government of The Republic of Kazakhstan 2003, photo 48-49; Bruneau ve Bellezza 2013, 141; Fig.V.19-V.20.

olmadığı konusunu ileriki sistematik çalışmalara bırakıyoruz.

Sonuç olarak, Bayındır petroglifleri şimdilik stil ve tarz bakımından yalnızdırlar. Çevrede yapılan yüzey taramasında sadece Antik Döneme ait arkeolojik malzemenin bulunmuş olması, söz konusu tasvirlerin prehistorik veya protohistorik dönemlerle ilişkilendirmeyi şu aşamada mümkün kılmamaktadır. Türkiye ve yakın çevresinde yapılan çalışmalarda benzerleri bulunana kadar, bu çalışmamızda, şimdilik Bayındır petrogliflerinin tarihlendirmesi üzerine net bir bilgi vermek mümkün değildir. Diğer yandan, alanın defineci tehdidi altında olması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Ünik durumdaki bu tarihi kalıntıların tahribata açık ve korumasız olması son derece üzücüdür.

BİBLİYOGRAFYA

- Akdeniz 2010 E. Akdeniz, “2008 yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları”. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (2010) 153-174.
- Alok 1988 E. Alok, *Anadolu’da Kaya Üstü Resimleri*, İstanbul. 1988
- Beyazıt – İnce 2018 M. Beyazıt - K. İnce, “Aizanoi Zeus Tapınağı Duvar Yüzeylerindeki Ok-Yay Damgaları”. *II. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi*, 2-5 Aralık 2015 (2018) 269-290.
- Bingöl 2016 A. Bingöl, “Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri”. *Bahar* 39 (2016) 347-355.
- Bruneau – Bellezza 2013 L. Bruneau, L. - J. V. Bellezza, “The Rock art of Upper Tibet and Ladakh”. *Revue d’Etudes Tibétaines*, 28 (2013) 5-161.
- Ceylan 2008 A. Ceylan, “Kağızman’da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2008) 73-92.
- Demir 2009 N. Demir, “Esatlı Köyü (Ordu-Mesudiye) Kaya Üstü Resim ve Yazıtları İle Bunların Tarihi Alt Yapısı”. *Zeitschrift für die Welt der Türken* 1.2 (2009) 3-30.
- Doumas, 1990 Ch. Doumas, “Rock art” L. Marangou (Ed.), *Cycladic Culture: Naxos in the 3^d Millennium BC*, Nicholas P. Goulandris Foundation Museum of Cycladic Art, Athens (1990) 158-160.
- Günaşdı 2016 Y. Günaşdı, “Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları”. *Bahar* 39 (2016) 391-407.
- Government of The Republic of Kazakhstan 2003 *Nomination of Petroglyphs within the Archaeological Landscape of Tamgaly to UNESCO World Heritage Site* 1-393.
- Mert 2007 O. Mert, “Kemaliye’de Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 34 (2007) 233-254.
- Özdoğan 2007 M. Özdoğan, “Bazı Genellemeler, Öngörüler” in M. Özdoğan ve N. Başgelen, *Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni kazılar, yeni bulgular*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat (2007) 431-441.
- Özgül 2015 O. Özgül, “Erzurum Bölgesi Kaya Panoları”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/10 (2015) 169-198.
- Peschlow-Bindokat 2006 A. Peschlow-Bindokat, “Tarihöncesi İnsan Resimleri. Latmos Dağları’ndaki Prehistorik Kaya Resimleri”. Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul. 2006.
- Sevindi – Tavukçu 2015 C. Sevindi – A. Y. Tavukçu, “Şirvaz Kalesi ve Kayaüstü Resimleri (Şenkaya-Erzurum)”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 31 (2015) 155-173.
- Strasser et al. 2018 T. Strasser, S. C. Murray, A. Van der Geer, C. Kolb, L. A. Ruprecht Jr, “Palaeolithic cave art from Crete, Greece” *Journal of Archaeological Science* 18 (2018) 100-108.
- Yalçıklı 2016 D. Yalçıklı, “Akbabalar, Avcılar ve Duvarları Boyalı Mağaralar”. *Magma Dergisi* Temmuz Sayısı (2016) 34-35.